

Bartłomiej Maliszewski¹

 <https://orcid.org/0000-0002-3813-3971>

O SPOSOBACH UTRWALANIA CZASU PRZESZŁEGO W ZBIORZE ĆWICZEŃ GRAMATYKA Z KULTURĄ. PRZEZ OSOBY

Streszczenie: Nauczanie form czasu przeszłego w grupach na niższych poziomach znajomości języka polskiego (od A1 do B1) wymaga wielu zadań, które pozwalają zaprezentować i przećwiczyć wymagane formy gramatyczne, a także sprawdzić ich znajomość. Szeroki zasób końcówek osobowych, alternacje oraz nieregularne formy popularnych czasowników sprawiają, że opanowanie form czasu przeszłego staje się dość czasochłonne, więc tym ważniejsza staje się dbałość o przejrzysty układ ćwiczeń oraz ich atrakcyjność. Tematem poniższego artykułu są sposoby utrwalania czasu przeszłego w zbiorze bogato ilustrowanych ćwiczeń *Gramatyka z kulturą. Przez osoby*.

Słowa kluczowe: jpjo dla wschodnich Słowian, metodyka gramatyki jpjo, czas przeszły, kultura w nauczaniu jpjo

ON WAYS TO CONSOLIDATE THE PAST TENSE IN THE COLLECTION OF EXERCISES GRAMATYKA Z KULTURĄ. PRZEZ OSOBY

Abstract: Teaching past tense forms in groups at lower levels of Polish language proficiency (from A1 to B1) requires a number of tasks which allow to present and practise the required grammatical forms, as well as to test their knowledge. A wide range of personal endings, alternations and irregular forms of popular verbs make the mastering of past tense forms quite time-consuming, so it is all the more important to make the exercises clear and attractive. The subject of the following article is how to consolidate the past tense in the collection of richly illustrated exercises book *Gramatyka z kulturą. Przez osoby*.

¹ bartlomiej.maliszewski@mail.umcs.pl, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Centrum Języka i Kultury Polskiej, ul. Weteranów 18, 20-038 Lublin.

Keywords: Polish as a foreign language for Eastern Slavs, the methodology of grammar Polish as a foreign language, past tense, culture in teaching Polish as a foreign language

1. CELE ARTYKUŁU

Czas przeszły stanowi jedno z bardziej złożonych zagadnień w procesie nauczania języka polskiego jako obcego, więc tym ważniejszą kwestią staje się znajomość związanych z nim problemów, przejrzystość przekazywanych reguł, odpowiednio dobrany układ ćwiczeń oraz atrakcyjność ich formy i treści.

W niniejszym artykule przedstawimy sposoby utrwalania czasu przeszłego na poziomie B1, wyszczególniając napotymane tu trudności oraz prezentując rozwiązania metodyczne, jakie zostały przyjęte w publikacji: *Gramatyka z kulturą – przez osoby*² (najpierw omówimy kolejne ćwiczenia i ich koncepcję, by następnie wskazać techniki, które służą efektywnemu nauczaniu czasu przeszłego).

2. PROBLEMY Z NAUCZANIEM CZASU PRZESZŁEGO

Trudności związane z nauczaniem czasu przeszłego (zwłaszcza w grupach wschodniosłowiańskich) są dobrze znane z praktyki lektorskiej i literatury glotodydaktycznej³. Autorki *Poradnika metodycznego dla nauczycieli języka polskiego jako obcego na Wschodzie* wspominają tu o następujących problemach:

1. Dość późny czas wprowadzania czasu przeszłego (w podręcznikach dla początkujących).
2. Wielość końcówek osobowych.
3. Konieczność rozróżniania rodzaju męsko- i niemęskoosobowego.
4. Potrzeba uwzględniania aspektu niedokonanego i dokonanego.
5. Wymiany wewnątrztematowe (*mieć, wziąć, nieść, wieźć*).
6. Problemy z opanowaniem nieregularnych form czasownika *iść* oraz jego derywatów.

² Zbiór zadań *Gramatyka z kulturą. Przez osoby* powstał jako część projektu „Gramatyka z kulturą – webinaria i zadania” finansowanego przez Narodową Agencję Wymiany Akademickiej w ramach programu „Promocja języka polskiego” (BJP/PJP/2022/1/00017).

³ Zob. m.in. Przechodzka 1993 s. 41–43; Karczmarszuk, Przechodzka 1995, s. 143; Krawczuk 2006, s. 140; Dąbrowska, Dobesz, Pasięka 2010; Maliszewski 2014, s. 223–224, 2019, s. 102; Górska 2018, s. 363; Izdebska-Długosz 2021, s. 263–268; Karolczuk 2022, s. 223.

7. Trudności z wymową grup spółgłoskowych, redukcja wygłosowego *l* – *pošet* (poszedł), *ńus* (niósł), *w'uz* (wiózł).
8. Konieczność uwzględnienia akcentu proparoksytonicznego w 1. i 2. osobie liczby mnogiej.
9. Przy nauczaniu Słowian: powtarzalność i natarczywość interferencji, które pojawiają się także na wyższych poziomach nauczania.

(Dąbrowska, Dobesz, Pasieka 2010, s. 16–17, 71, 88, 94, 98)

Warto tu jeszcze wspomnieć o trudnościach wynikających z możliwości stosowania ruchomych końcówek czasu przeszłego (Krawczuk 2006, s. 148). Choć ta kwestia zdaje się nie dotyczyć niższych poziomów biegłości językowej (od A1 do B1), to jednak i tu uczący się potrafią zadawać pytania o poprawność mniej typowych postaci czasu przeszłego⁴ oraz zasady ich tworzenia.

Problemów przysparza też segmentacja tak obszernego zagadnienia gramatycznego – o ile bowiem formy czasu teraźniejszego obejmują różne grupy koniugacyjne, które są stopniowo wprowadzane na kolejnych lekcjach, a czas przyszły dzieli się na prosty i złożony, o tyle formy czasu przeszłego nieodmiennie przyjmują te same końcówki. Nie ma tu zatem tak wyrazistego podziału materiału⁵, choć oczywiście rozróżnieniu podlega czas przeszły niedokonany oraz dokonany, a przedmiotem odrębnych ćwiczeń są czasowniki zakończone na *-eć* i *-ać*, nieregularny czasownik *iść* oraz inne kłopotliwe formy. Na marginesie dodajmy, że nawet rodzimi użytkownicy języka nie zawsze radzą sobie z ich odmianą – w pracach poświęconych kulturze języka nieraz odnajdujemy uwagi na temat błędnych form czasu przeszłego czasownika *iść* oraz jego derywatów: **szłem*, **weszedł*, a źródłem kolejnych uchybień jest odmiana czasowników zakończonych na *-ać*: **wzięłem*, **zajęłem* (Buttler, Kurkowska, Satkiewicz 1973, s. 282, 286; Miodek 1993, s. 120–121).

3. GRAMATYKA Z KULTURĄ. PRZEZ OSOBY – METODYKA UTRWALANIA CZASU PRZESZŁEGO

W związku z tym, że *Gramatyka z kulturą. Przez osoby* jest kierowana głównie do wschodnich Słowian, którzy uczą się polskiego na poziomie B1, dość bogaty

⁴ Ich rozpowszechnionym przykładem jest tytuł piosenki Sanah i Igora Herbuta: *Mamo, tyś płakała*.

⁵ W *Gramatyce z kulturą. Przez osoby* ćwiczenia poświęcone czasowi przeszłemu są liczone nieprzerwanie aż do numeru 36e, gdyż – w odróżnieniu od serii ćwiczeń poświęconych czasowi teraźniejszemu i przyszłemu – nie wprowadzono tu podrozdziałów z osobną numeracją, nie znajdując ku temu dostatecznych podstaw.

jest zasób używanego tu słownictwa i utrwalanych form (a w centrum uwagi są te, które stanowią przedmiot powtarzalnych interferencji z języków wschodniosłowiańskich). Żeby odbiorcy nie odczuwali nadmiernego ciężaru wykonywanych ćwiczeń, zadbano o ich przejrzysty układ oraz atrakcyjność formy i treści.

3.1. ĆWICZENIA WPROWADZAJĄCE – PREZENTACJA KOŃCÓWEK OSOBOWYCH

Początkową część rozdziałów stanowią zadania, które służą prezentacji kolejnych form osobowych, a ich różnorodność w czasie przeszłym sprawia, że ta seria ćwiczeń jest dość rozbudowana. Żeby nadać jej większą spójność, wprowadzono postacie dwojga narratorów: Kamila i Kamili, którzy na blogach wspominają zeszłoroczne wydarzenia ze swojego życia (dzięki czemu można zademonstrować formy 1.os.l.poj. rodzaju męskiego i żeńskiego), a następnie odpowiadają na pytania internautów, co służy wprowadzeniu 2. os. l. poj. Forma 3. os. l. poj. pojawia się zaś w krótkich zdaniach, które testują sprawność rozumienia poprzednich tekstów i służą utrwalaniu użytego w nich słownictwa. Przy prezentowaniu form liczby mnogiej zastosowano podobny schemat kompozycyjny – wykreowani nadawcy blogów piszą o tym, jak spędzili zeszły weekend (do Kamila przyjechała jego młodsza siostra, a Kamilę odwiedziła jej przyjaciółka, co pozwala zademonstrować formy 1. os. rodzaju męsko- i niemęskoosobowego), następnie blogerzy odpowiadają na pytania internautów, którzy tym razem posługują się 2.os.l.mn., a przedstawieniu form 3.os.l.mn. ponownie służą zdania testujące sprawność rozumienia dwóch poprzednich tekstów.

Ćwiczenia wprowadzające koncentrują się wokół zasobu popularnych czasowników i form regularnych, choć nie brakuje trudniejszych form o wysokiej frekwencji (*poszedłem, poszłam*). Jak bowiem piszą Dąbrowska, Dobesz, Pasieka (2010, s. 98), wcześniejsze podawanie gotowych form trudnych pozwala na dłuższe osvajanie się z nimi, a poza tym *Gramatyka z kulturą. Przez osoby* jest przeznaczona dla osób, które uczą się języka polskiego na poziomie B1, więc już w początkowych tekstach nie unikano kłopotliwych czasowników, choć – zgodnie z zasadą stopniowania trudności – w centrum uwagi są tu formy regularne.

Pod koniec ćwiczeń demonstrujących poszczególne końcówki osobowe następuje ich związane zestawienie (na przykładzie popularnego i krótkiego czasownika *być*), a tuż po nim zostaje zamieszczona krótka tabelka do uzupełnienia, która służy zarówno powtórzeniu form czasu przeszłego, jak i przypomnieniu zasad etykiety. Nieraz zdarza się bowiem, że zamiast określić *pan/pani* w funkcji zaimków honoryfikatywnych studenci ze Wschodu używają formy 2. os. l. mn.

Ćwiczenie 1. Prezentacja i utrwalanie końcówek czasu przeszłego na przykładzie czasownika *być*

3 Wpisz pytania do tabelki.

Gdzie państwo byli? *Gdzie byleś?* Gdzie byliście? Gdzie pan był? Gdzie byłaś?
Gdzie byliście? Gdzie pani była? Gdzie panie były? Gdzie panowie byli?

nieoficjalnie	oficjalnie		
<i>Gdzie byleś?</i> 0 1	Byłem w Warszawie.	
..... 2 3	Byłam w Krakowie.	
..... 4 5	Byliśmy nad jeziorem.	
 6	Byliśmy nad morzem.	
..... 7 8	Byliśmy za granicą.	

Źródło: Maliszewski 2023, s. 83

Zestaw (nie)oficjalnych pytań i odpowiedzi pozwala zaprezentować prawie wszystkie formy czasu przeszłego z wyjątkiem rodzaju nijakiego, skłaniając uczących się do bacznego zwracania uwagi na płeć użytkowników języka i dobór odpowiednich końcówek fleksyjnych.

Kolejnym zadaniem uczących się staje się uzupełnienie tabelki gramatycznej formami czasu przeszłego czasownika (*z*)*robić*, który wprowadza w podział na czas przeszły niedokonany i dokonany. W następnych ćwiczeniach są prezentowane popularne pary aspektowe, a odbiorcy, korzystając z ich zasobu, mają odpowiedzieć na pytania, co robili i co zrobili w podanym terminie, poczynając od niedawnej przeszłości (*godzinę temu, wczoraj wieczorem*) po coraz bardziej odległą historię (*trzy miesiące temu, w zeszłym roku*). Tym samym utrwalaniu podlega 1. os. l. poj. czasu przeszłego, powtarzane jest słownictwo związane z życiem codziennym, a także są przedstawiane wyrażenia, które służą sytuowaniu minionych wydarzeń na osi czasu.

3.2. ĆWICZENIE TRUDNIEJSZYCH FORM

W podręcznikach do nauki języka polskiego i zbiorach ćwiczeń gramatycznych (m.in. *Hurra!!! Po polsku 1; Polski krok po kroku; Język polski? Chcę*

i mogę!; *Ten, ta, to*) przedmiotem osobnych ćwiczeń są formy czasowników zakończonych na *-eć* i *-ąć*, nieregularne formy czasownika *iść* oraz inne popularne czasowniki, których temat czasu przeszłego należy zapamiętać (*móc, znaleźć, wsiąść, jeść*). Podobnie i w *Gramatyce z kulturą. Przez osoby* dane grupy czasowników stanowią przedmiot kolejnych tabelek gramatycznych oraz towarzyszących im ćwiczeń, które służą trzem głównym celom – utrwalaniu trudniejszych form, zaprezentowaniu grupy czasowników o takim samym wzorcu odmiany, a także ich lepszemu zapamiętaniu dzięki tworzonym historiom.

3.2.1. CZASOWNIKI ZAKOŃCZONE NA *-EĆ* I *-ĄĆ*

Część rozdziału poświęconą nieco trudniejszym formom czasu przeszłego otwiera tabelka, którą należy uzupełnić odpowiednimi postaciami 1. i 2. os. l. poj. i l. mn. czasownika *mieć*. Formy 3. os. l. poj. i 3. os. l. mn. są tu podawane, żeby ukazać odbiorcom temat czasowników oraz przypomnieć o konieczności uwzględnienia alternacji *e:a*. Jej utrwalaniu służy zaś ćwiczenie, które polega na zamianie rodzaju męskoosobowego na rodzaj niemęskoosobowy, a tworzone w ten sposób pary czasowników wprowadzają odbiorcę w przebieg relacjonowanych wydarzeń:

Ćwiczenie 2. Utrwalanie alternacji w formach czasu przeszłego czasowników zakończonych na *-eć*

10 Uzupełnij zdania odpowiednim czasownikiem.

0. Oni mieli czas w piątek wieczorem i one też miały czas w piątek wieczorem.
1. Oni chcieli iść z nimi do kina, ale one iść na dyskotekę.
2. Oni woleli filmy i popcorn, ale one taniec i muzykę.
3. Oni nie wiedzieli, co zrobić i one też nie
4. Oni siedzieli, milczeli i one też,
5. Oni długo myśleli, co wybrać i one też długo
6. W końcu oni powiedzieli, że chcą iść z nimi na dyskotekę, a one, że chcą iść z nimi do kina.

-EĆ
mieć
wisieć, lecieć
siedzieć, leżeć
słyszeć, widzieć
spojrzeć, obejrzeć
umieć, rozumieć
myśleć, zapomnieć
wiedzieć, powiedzieć
chcieć, musieć, woleć
milczeć, mruzczeć, krzyzczeć

Prosta historia o tym, jak oni chcieli, a jak one chciały, spędzić piątkowy wieczór, pozwala zaprezentować kilka popularnych czasowników zakończonych na *-eć* i nadać tekstowi schematyczny układ, który sprzyja zapamiętywaniu końcówek rodzaju męsko- i niemęskoosobowego oraz związanych z nimi alternacji tematycznych.

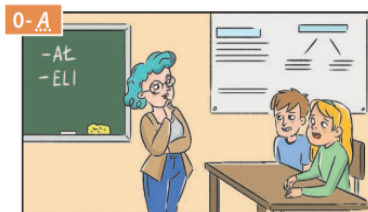
Drugie zadanie, służące utrwalaniu wymaganej oboczności, polega zaś na dokonywaniu wymian samogłoskowych w rozmaitych formach osobowych, które zostają użyte w krótkich dialogach. Pierwszy z nich pełni funkcję mnemotechniczną, tocząc się podczas lekcji języka polskiego i odnosząc się właśnie do omawianych tu form gramatycznych:

Ćwiczenie 3. Fragment służący utrwalaniu alternacji w formach czasu przeszłego czasowników zakończonych na *-eć*

11 Uzupełnij dialogi odpowiednią literą ("a" albo "e") i dopasuj do nich obrazki.

A. – Tu „a”, a tu „e!”. Czy to zrozumi..e..liście^{0?}

- Tak, już to zrozumi.....liśmy¹
i nieraz o tym słysz.....liśmy²,
ale znów o tym zapomni.....liśmy³.
- Tak właśnie myśl.....łam^{4!}

Źródło: Maliszewski 2023, s. 89

Początek dialogu oraz dobrze widoczne na narysowanej tablicy napisy *-AŁ* i *-ELI* zakotwiczą przedstawią sytuację w określonym kontekście komunikacyjnym (nauczanie czasu przeszłego), a zarazem stanowią wskazówkę dla odbiorców, jak poprawnie uzupełniać poszczególne wyrazy.

Przedmiotem kolejnych ćwiczeń gramatycznych są formy czasowników zakończonych na *-ać*. Najpierw należy uzupełnić tabelkę z formami czasu przeszłego czasownika *wziąć*, a następnie wykonać ćwiczenie, które polega na zamianie rodzaju formy 3. os. l. poj.:

Ćwiczenie 4. Utrwalanie alternacji w formach czasu przeszłego czasowników zakończonych na *-eć*

13 Uzupełnij tekst zgodnie z podanym przykładem.

Wiktor zdział⁰ kurtkę, zajął¹ miejsce w samolocie i zapiął² pas. Potem wziął³ plecak, rozpiął⁴ go, sięgnął⁵ do środka i wyjął⁶ komórkę. Dotknął⁷ ekranu, kliknął⁸ link do „Gramatyki z kulturą”, zaczął⁹ się uczyć czasu przeszłego, głośno westchnął¹⁰, a potem zasnął¹¹. Czas podróży szybko mu minął¹²!

Wiktor też zdział⁰ kurtkę,¹ miejsce w samolocie i² pas. Potem³ plecak,⁴ go,⁵ do środka i⁶ komórkę.⁷ ekranu,⁸ link do „Gramatyki z kulturą”,⁹ się uczyć czasu przeszłego, głośno¹⁰, a potem¹¹. Podróż szybko jej¹²!

- ĄĆ
wziąć
zdziać, zająć
zapiąć, rozpiąć
sięgnąć, wyjąć
dotknąć, kliknąć
zacząć, zamknąć
westchnąć
zasnąć, minąć
uśmiechnąć się

Czy na końcu tej historii się uśmiechnąłeś? Tak Nie

Czy na końcu tej historii się uśmiechnęłaś? Tak Nie

Źródło: Maliszewski 2023, s. 90

Ciąg relacjonowanych działań pozwala zaprezentować zestaw popularnych czasowników zakończonych na *-ąć* oraz ich typowe kolokacje (np. *zdziać kurtkę, zająć miejsce, zapiąć pas*), które powtarzają się w drugim tekście, co sprzyja zapamiętywaniu danych połączeń wyrazowych.

W dalszych ćwiczeniach poświęconych tej grupie czasowników należy zaś dopasować ich formy: *zdziałem/zdziałam, zająłem/zająłem, zdziałem/zdziałam* do odpowiednich argumentów, a następnie uzupełnić krótką historię, w której zostają użyte utworzone połączenia wyrazowe:

Ćwiczenie 5. Utrwalanie alternacji w formach czasu przeszłego czasowników zakończonych na *-ąć*

14b Uzupełnij tekst zgodnie z podanym przykładem.

przystanąć sięgnąć zamknąć dotknąć *wziąć* zająć
wyjąć westchnąć zacząć zapiąć uśmiechnąć się

Adrianna wzięła⁰ klucze od mieszkania,¹ drzwi na dwa zamki i² powoli iść po schodach.³ z sympatią na widok swojego sąsiada i⁴, żeby chwilę z nim porozmawiać. Na ulicy⁵ do kieszeni,⁶ kluczyki od samochodu,⁷ miejsce za kierownicą,⁸ pasy, a potem⁹ czoła i głośno¹⁰: *Przecież dziś jest sobota i wcale nie muszę jechać do pracy!*

Źródło: Maliszewski 2023, s. 91

Ów typ zadania, oparty na wyborze słowa z ramki, stanowi jeszcze jeden sposób przypomnienia zasobu czasowników zakończonych na *-qć* i pozwala sprawdzić znajomość ich form, znaczeń oraz kolokacji. W związku z tym, że opowiadana historia dotyczy kobiety, odbiorcy są obligowani do używania 3. os. l. poj. r. żeńskiego, ale to zadanie można rozwijać, wprowadzając innych bohaterów i ćwicząc przy tym kolejne formy gramatyczne.

3.2.2. CZASOWNIK *IŚĆ*

W części poświęconej trudniejszym formom czasu przeszłego nie mogło zabraknąć serii ćwiczeń służących utrwalaniu form jakże kłopotliwego czasownika *iść*. Przypomnieniu jego odmiany w czasie przeszłym służy tabelka, którą należy uzupełnić formami 1. os. i 2. os. l. poj. i l. mn., a podane formy 3. os. różnych rodzajów (*on szedł, ona szła, oni szli, one szły*) mają ukierunkowywać uważnych odbiorców na właściwy temat czasownika. Uczący się mają już bowiem świadomość, że należy dodawać końcówki osobowe, ale nieraz dobierają niewłaściwy temat, czego efektem są formy typu: **idłem, *idłam, *idliśmy* oraz bardziej zrozumiałe, choć też rażąco błędne: **szłem, *szedłam, *szedliśmy*. Podanie form 3. os. zmniejsza ryzyko popełnienia tego typu błędów, a w wypadku ich wystąpienia można skłonić uczących się do dokonania korekty z wykorzystaniem wskazywanych tematów.

Czasownik *iść* stanowi podstawę słowotwórczą kolejnych czasowników, które są przedmiotem zadań o rosnącym stopniu trudności. Pierwszym z nich jest pogrupowanie pytań z formami czasu przeszłego czasownika *pójść*. Samo rozdzielanie pytań nieoficjalnych typu: *Dokąd poszedłeś? Dokąd poszłaś? Dokąd poszliście? Dokąd poszłyście?* i oficjalnych: *Dokąd pan poszedł? Dokąd pani poszła? Dokąd panowie poszli? Dokąd państwo poszli? Dokąd panie poszły?* nie przysparza większych problemów, a głównym celem tej kategoryzacji jest utrwalanie danych form fleksyjnych. Następne ćwiczenia są poświęcone czasownikom *wejść* oraz *przyjść* i obejmują serię fotografii, na podstawie których należy udzielić odpowiedzi na pytania, skąd wyszły oraz dokąd poszły poszczególne osoby (*on, ona, oni* i *one*).

Uczących się, którzy już opanowali czas przeszły czasowników: *pójść, wyjść, przyjść*, czeka jeszcze jedno wyzwanie, jakim jest właściwa odmiana kolejnej serii pokrewnych czasowników: *wejść, zejść, odejść, obejść, podejść, rozejść się*. Formy rodzaju męskiego l. poj. różnią się tu od pozostałych brakiem przedrostków: *we-, ze-, ode-, obe-, pode-, roze-*, których miejsce zajmują formanty bez samogłoski. Po uzupełnieniu tabelki z formami czasownika *wejść* uczący się wykonują trudniejsze ćwiczenie, które polega na uzupełnieniu zdań właściwą formą odpowiednio dobranego słowa:

Ćwiczenie 6. Utrwalanie trudniejszych form czasowników

20 Uzupełnij zdania odpowiednim czasownikiem.

ON	ONA	ONI
- ... <i>obszedł</i> ⁰ kościół Mariacki,	- ... <i>obeszła</i> ⁰ kościół Mariacki,	- ... <i>obeszli</i> ⁰ kościół Mariacki,
- ¹ na wieżę,	- ⁶ na wieżę,	- ¹¹ na wieżę,
- ² do okna,	- ⁷ do okna,	- ¹² do okna,
- ³ od okna,	- ⁸ od okna,	- ¹³ od okna,
- ⁴ z wieży,	- ⁹ z wieży,	- ¹⁴ z wieży,
gdy ⁵ deszcz.	gdy ¹⁰ burza.	gdy ¹⁵ inni ludzie.

Źródło: Maliszewski 2023, s. 94

Uczący się najpierw muszą ustalić, jakiego czasownika użyć (a zapis, który koresponduje z warstwą znaczenia, dostarcza im pewnej wskazówki), by następnie posłużyć się wymaganą formą 3. os. l. poj. r. męskiego, żeńskiego i męskoosobowego.

Zwieńczeniem tej serii ćwiczeń są preparowane posty internautów, którzy odpowiadają na pytanie, dokąd poszli w zeszłym tygodniu. Krótkie wypowiedzi należy uzupełnić wyrazami pochodnymi czasownika *iść*, tworząc ich właściwą formę gramatyczną, a w związku z tym, że nadawcami kreowanych przekazów są przedstawiciele różnych płci, można tu sprawdzić znajomość różnych form osobowych.

3.2.3. POZOSTAŁE CZASOWNIKI O KŁOPOTLIWYCH FORMACH

Dalsze ćwiczenia są poświęcone serii kolejnych czasowników, których temat czasu przeszłego należy zapamiętać. Aby uczący się nie odczuwali ich nadmiaru, ograniczono się do stosunkowo niewielkiego zasobu popularnych leksemów, a ponadto podzielono je na dwie grupy (6+6), które są przedmiotem wypełnianych tabelk oraz następujących po nich ćwiczeń. W pierwszej serii znalazły się

czasowniki: *móc, biec, piec, uciec, kłaść, upaść*, a sprawdzaniu znajomości ich form służy dość krótka historia, którą należy uzupełnić właściwymi słowami:

Ćwiczenie 7. Utrwalanie trudniejszych form czasowników

23b Uzupełnij historię zgodnie z podanym przykładem.

móc pomóc biec podbiec upaść upiec uciec *kläść się*

Zwykle*klädłam się*.....⁰ wcześniej, ale przedwczoraj położyłam się bardzo późno i to był początek moich problemów. Rano nie¹ wstać i tak długo leżałam w łóżku, że potem musiałam bardzo się spieszyć na autobus. Szybko szłam, a nawet², na przystanek i nie patrzyłam pod nogi. To był duży błąd... Nagle potknęłam się o krawężnik i³ na chodnik. Auć! To bolało. Jakiś miły chłopak do mnie⁴, zapytał, czy nic mi nie jest, a potem⁵ mi wstać. Już tak bardzo nie bolało. Niestety, autobus mi⁶, a miły chłopak sobie poszedł. Szkoda! To nie był dobry początek dnia.

Na szczęście wieczór był udany, bo⁷ pyszną szarlotkę i zaprosiłam koleżanki na małą imprezę. Długo ze sobą rozmawiałyśmy, więc znowu położyłam się późno spać, ale tym razem już wstałam wcześniej, a na zajęcia pojechałam rowerem.

Źródło: Maliszewski 2023, s. 97

W powyższym tekście są prezentowane uprzednio utrwalane formy czasowników – poczynając od tych najprostszych (*pojechałam, zaprosiłam, rozmawiałyśmy*), po te zakończone na *-eć* i *-ać* (*leżałam, musiałam, potknęłam się*), a skończywszy na formach czasownika *iść* (*szłam, poszedł*). Zadaniem uczących się jest zaś wstawianie form, które dotąd nie były przedmiotem podobnych ćwiczeń, a powtarzaniu tych i innych czasowników służy następnie seria obrazków, na podstawie których należy zrelacjonować przeczytaną historię, używając form 3. os. l. poj.:

Ćwiczenie 8. Utrwalanie trudniejszych form czasowników

23c Co się stało? Opowiedz tę historię na podstawie obrazków.

Źródło: Maliszewski 2023, s. 97

Dzięki serii prostych rysunków można sprawdzić stopień znajomości słownictwa oraz trudniejszych form czasu przeszłego (*nie mogła wstać, biegła, potknęła się, upadła, ktoś podszedł i pomógł jej wstać, autobus uciekł*), a napotykanego tu problemy stają się impulsem, aby powrócić do poprzednich ćwiczeń i występujących tam konstrukcji.

Druga grupa trudniejszych form czasu przeszłego obejmuje czasowniki: *nieść, wieźć, znaleźć, wynaleźć, jeść, siąść*, w których dodatkową trudność do opanowania stanowią alternacje samogłoskowe *a:e*. Po uzupełnieniu tabel gramatycznych zadaniem odbiorców staje się użycie form czasu przeszłego w krótkich dialogach:

Ćwiczenie 9. Fragment służący utrwalaniu trudniejszych form czasowników

25b Uzupełnij dialogi telefoniczne zgodnie z podanym przykładem i dopasuj do nich obrazki.

0. – Aniu, czy już <i>zjadłaś</i> (zjeść) ⁰ śniadanie?	3. – Przyjechałeś wczoraj z Zakopanego? To może
– Tak, już (zjeść) ¹ płatki z mlekiem,	(przywieźć) ⁸ oscypki?
ale babcia i dziadek nic nie (jeść) ² ,	– Jasne, że (przywieźć) ⁹ ,
a tata (zjeść) ³ tylko małą kanapkę!	ale już wszystkie (zjeść) ¹⁰ .
1. – Wszystko w porządku? Już wsiadłaś do pociągu?	4. – Czy wróciliście z targu i
– Tak, już (wsiąść) ⁴ ,	(przywieźć) ¹¹ jabłka?
(znaleźć) ⁵ swoje miejsce i czekam na odjazd.	– Tak, już je (przywieźć) ¹²
– No to miłej podróży!	i (zanieść) ¹³ do kuchni.

Źródło: Maliszewski 2023, s. 99

Podawane formy 2. os. (*zjadłaś, wsiadłaś, pojechałaś, przyjechałeś*) przypominają o konieczności dodawania odpowiedniej końcówki osobowej, a także dostarczają wskazówki, jakim rodzajem gramatycznym należy się posłużyć przy wypełnianiu luk. Główna trudność tego ćwiczenia polega jednak na użyciu właściwego tematu i dokonywaniu wymaganych alternacji samogłosek.

Obie grupy czasowników, których tematy należy zapamiętać, łączy zaś ćwiczenie oparte na krótkiej historii:

Ćwiczenie 10. Utrwalanie trudniejszych form czasowników

26a Co się stało? Uzupełnij tekst zgodnie z podanym przykładem.

Gdzie jest nowa karma dla mojego psa? *Przywiozłem* (przywieźć)⁰ ją dziś rano i (zanieść)¹ do kuchni. Dobrze pamiętam, jak (kłaść)² ją pod zlewem, a teraz jej nigdzie nie ma! Co (móc)³ się z nią stać? Przecież nikt jej nie (ukraść)⁴! A może to mój pies (wpaść)⁵ do kuchni, (znaleźć)⁶ tę paczkę i ją stąd (wynieść)⁷? A może już ją otworzył, (siaść)⁸ pod drzewem i wszystko (zjeść)⁹? Właśnie, gdzie jest Reks? Dokąd on (pobiec)¹⁰? Chyba naprawdę (uciec)¹¹ z całą karmą! Jak on tak (móc)¹²? Reeeeks!

Źródło: Maliszewski 2023, s. 100

W nawiasach pojawiają się czasowniki, które były ćwiczone w poprzedniej serii: *móc*, *pobiec*, *kłaść*, *wpaść*, *ukraść*, *uciec*, oraz te, które były utrwalane w następnej kolejności jako wymagające wymian samogłoskowych: *przywieźć*, *znaleźć*, *siaść*, *zanieść*, *wynieść*. Sprawdzeniu znajomości ich form służą też obrazki, które są bodźcem do relacjonowania powyższej historii.

Ćwiczenia poświęcone trudniejszym formom zajmują dość dużą część rozdziału poświęconego czasowi przeszłemu. Ważne jest bowiem to, by koncentrować uwagę na tym, co sprawia najwięcej problemów, a zarazem dbać o to, by uczący się nie odczuwali nadmiernego ciężaru ćwiczeń – stąd też podział materiału na mniejsze partie oraz zadania, które opierają się na krótkich dialogach lub prostych fabułach z elementami humoru. Co istotne, trudniejsze formy powracają w kolejnych ćwiczeniach, które odznaczają się coraz bogatszym zasobem czasowników.

3.3. ĆWICZENIA KOŃCOWE

Końcowe ćwiczenia wymagają od uczących się wzmoczonej koncentracji, gdyż zwiększa się liczebność i różnorodność czasowników, którymi należy się posłużyć przy uzupełnianiu luk. Aby nadać rozdziałowi pewną kłamrę kompozycyjną, ponownie wykorzystano postaci dwojga narratorów, którzy prowadzą blog, dzieląc się tym razem wspomnieniami z sesji zaliczeniowej (co służy powtarzaniu 1. os. l. poj. r. męskiego i żeńskiego), a następnie relacjonują swoje zimowe wyjazdy ze znajomymi, używając przy tym form liczby mnogiej. Temat ferii zimowych jest podejmowany i w dalszych ćwiczeniach, które odwołują się do kolejnych form gatunkowych znanych z komunikacji internetowej – postów oraz maili.

Wątek podróży i poznawania atrakcji turystycznych pozwala przetestować znajomość odmiany trudniejszych czasowników, które były przedmiotem poprzednich ćwiczeń (np. *chcieć, widzieć, zacząć, wsiąść, wysiąść, pójść, znaleźć*), a ponadto dobrze służy przekazywaniu informacji o Polsce. Wykreowani autorzy blogów wspominają swój wyjazd w Sudety oraz podróż do Wrocławia, a nadawcy maili opisują swój krótki pobyt w znanych miasteczkach (Kazimierzu Dolnym oraz Świdnicy). Po wykonaniu serii tych ćwiczeń uczący się mają napisać mail z wakacji, używając przy tym odpowiednich form czasu przeszłego. O konieczności ich użycia przypominają dość liczne pytania pomocnicze: *Dokąd pojechałeś / pojechałaś? Dokąd poleciałeś / poleciałaś?, Z kim podróżowałeś / podróżowałaś?*, które zarazem wspomagają proces produkcji i nadają pisanim mailom podobną strukturę, służąc też kształtowaniu kompetencji genologicznej (zob. Dunin-Dudkowska 2018, Grochala 2019).

Zwieńczeniem całego rozdziału poświęconego czasowi przeszłemu są ćwiczenia oparte na znanym przeboju Czerwonych Gitar: *Historia jednej znajomości*. Treść tej piosenki wiąże się z tematem poprzedniego zadania (wspomnienia z wakacji) i pozwala przypomnieć o trudniejszych tematach czasu przeszłego (*szłaś, niósł, uśmiechnęłaś się, nadszedł, musieliśmy*). Kolejnym impulsem do ich powtórzenia staje się wysłuchanie coveru w wykonaniu zespołu Myslovitz oraz zestaw obrazków, które należy ułożyć we właściwej kolejności, relacjonując poznaną historię.

4. ZASADY NAUCZANIA FORM CZASU PRZESZŁEGO – PODSUMOWANIE

W publikacji *Gramatyka z kulturą. Przez osoby* rozdział poświęcony czasowi przeszłemu jest rozbudowany, gdyż liczy aż 36 stron (s. 75–110), a znaczną jego część stanowią nie tylko słowa, ale i związane z nimi rysunki oraz zdjęcia. Na podstawie zaprezentowanych tu fragmentów oraz ich krótkiego omówienia łatwo jednak wskazać podstawowe zasady nauczania gramatyki, które znalazły swoje odzwierciedlenie w układzie, formie oraz treści proponowanych ćwiczeń⁶.

⁶ Metodyka nauczania gramatyki stanowi obszerną część współczesnej literatury glotto-dydaktycznej, a układane zadania są efektem formułowanych tu zaleceń – zob. m.in. Komorowska 1993, s. 117–127; Seretny, Lipińska 2005, s. 111–133; Dąbrowska, Dobesz, Pasięka 2010, s. 97–104; Jasińska 2016; Krawczuk, Kowalewski 2017; Gębał, Miodunka 2020, s. 228–250; Maliszewski 2021.

4.1. OD PREZENTACJI DO PRODUKCJI

Strukturę lekcji języka polskiego i ćwiczeń gramatycznych wyznacza schemat: *prezentacja – informacja – transformacja – produkcja*. Na początku rozdziału są przedstawiane kolejne formy fleksyjne, potem pojawiają się tabelki gramatyczne do uzupełnienia, a po nich następują ćwiczenia polegające na transformacji czasowników podawanych w nawiasie albo w ramce, co wymaga od odbiorcy większej koncentracji i uważniejszej lektury uzupełnianego tekstu. Końcowym etapem są ćwiczenia, które skłaniają odbiorców do budowania dłuższych wypowiedzi – uczący się mają streścić uzupełnione historie (na podstawie zaprezentowanych obrazków) oraz napisać mail ze wspomnieniami wakacyjnej podróży. Istotną oś konstrukcyjną wyznacza też stopień trudności układanych zadań i ćwiczonych form, których zasób staje się coraz bardziej różnorodny.

4.2. OGRANICZANIE TEORII, STOSOWANIE INFOGRAFIKI

W związku z tym, że omawiany zbiór ćwiczeń jest przeznaczony dla osób, które opanowały już podstawy języka polskiego na poziomie A2+/B1, a nacisk jest położony na praktyczną znajomość gramatyki, komentarze metajęzykowe są mocno ograniczone. Dużą rolę w przypominaniu reguł odgrywa zaś infografika. Służy ona udrażnianiu kanału z odbiorcą, upraszczaniu i wizualizacji przekazu (np. symbolem rodzaju męskiego jest krawat, oznaką rodzaju żeńskiego – naszyjnik, a rodzajowi nijakiemu towarzyszy obraz wisiora ze słoneczkiem). Dzięki elementom infografiki można też lepiej ukazywać reguły tworzenia wymaganych form. Przydatna i popularna staje się tu wizualna metafora puzzli, z których są tworzone nowe formy leksykalne (poprzez usuwanie jednych członów oraz dodawanie drugih):

Rysunek 1. Elementy infografiki przy ukazywaniu sposobu tworzenia czasu przeszłego

CZAS PRZESZŁY – FORMY REGULARNE

rodzaj męski	rodzaj żeński	rodzaj nijaki
(ja) był+em (ty) był+eś (on) był	(ja) był+am (ty) był+aaś (ona) był+a	(ono) był+o

Dzięki wizualnym metaforom (puzzle), metonimiom konkretnych (symbole poszczególnych rodzajów) oraz odpowiednio dobranym kolorom można nadać gramatycznym tabelom atrakcyjniejszą formę graficzną, przykuwając wzrok odbiorców i ukazując im poszczególne reguły w przejrzysty sposób.

Już samo wprowadzanie elementów infografiki stanowi sygnał ważności przekazywanej informacji i właśnie temu celowi służą dodatkowe symbole – żółte karteczki, na których są zapisywane słowa do zapamiętania, oraz żartobliwe znaki ostrzegawcze, które zapowiadają trudniejsze formy:

Rysunek 2. Elementy infografiki przy zwracaniu uwagi na formy do zapamiętania

Źródło: Maliszewski 2023, s. 84, 88, 90

Istotna jest jednak oszczędność w stosowaniu takich oznaczeń. Ich nadmiar sprawiać może bowiem, że odbiorcy nie będą im poświęcać zbyt wiele uwagi lub będą czuć się przytłoczeni sygnalizowanymi trudnościami.

4.3. ATRAKCYJNOŚĆ ĆWICZEŃ (FORM I TEMATÓW)

Opanowanie reguł czasu przeszłego oraz poszczególnych form czasowników wymaga wielu ćwiczeń i powtarzalnych czynności. Ważne jest więc to, by chronić uczących się przed uczuciem znużenia, dbając o atrakcyjność proponowanych zadań.

Wzbudzeniu zainteresowania odbiorców służy barwna szata graficzna oraz multimodalność przekazu opartego na słowach i obrazach⁷. Dużą rolę w angażowaniu uwagi odgrywa też oczywiście temat ćwiczeń. W związku z tym, że *Gramatyka z kulturą. Przez osoby* jest kierowana głównie do młodych odbiorców, treść zadań odwołuje się właśnie do realiów życia szkolnego

⁷ Podczas lekcji uczyć się pracują zwykle na czarno-białych wydrukach i kopiach, ale ćwiczenia w wersji kolorowej mogą być prezentowane przy pomocy projektora.

i studenckiego. Kreowani nadawcy blogów wspominają ostatni rok w szkole, piszą o swojej pierwszej sesji egzaminacyjnej, a następnie opisują ferie spędzane razem ze znajomymi.

Dbałości o różnorodność ćwiczeń (ich tematów, typów oraz form gatunkowych) towarzyszy troska o prostotę poleceń i powtarzalny charakter podejmowanych działań. Kreatywność przy tworzeniu ćwiczeń idzie tu w parze z wytyczaniem ich wyraźnych schematów konstrukcyjnych, które mają dawać poczucie przejrzystości reguł i służyć ich sprawniejszemu opanowywaniu.

4.4. KONCENTROWANIE UWAGI NA MIEJSCACH TRUDNYCH

Nauka języka polskiego wśród wschodnich Słowian wymaga zwiększonego nacisku na rozwijanie kompetencji gramatycznej i zwalczanie natarczywych interferencji językowych. Nawet na wyższych poziomach nauczania zdarza się, że wschodni Słowianie, którzy posługują się polszczyzną, pomijają wymagane tu końcówki fleksyjne (**ja był, *ja robiła*), a przy używaniu form liczby mnogiej nie dokonują rozróżnienia rodzaju męsko- i niemęskoosobowego. Czasem są to uchybienia od razu widoczne i słyszalne – np. *dziewczyny mówili, problemy byli*, ale przy używaniu form 1. os. l. mn., gdy ucząca się mówi: *rozmawialiśmy, spacerowaliśmy*, czasem trzeba przeprowadzić swoiste „śledztwo” (kto uczestniczył w danej sytuacji), aby stwierdzić błąd gramatyczny bądź jego brak.

Uczulaniu na konieczność dodawania odpowiednich końcówek fleksyjnych sprzyjają ćwiczenia oparte na formie blogów, postów i maili pisanych przez przedstawicieli różnych płci, a szczególnie cenne są tu krótkie dialogi, których uzupełnienie wymaga wcześniejszego ustalenia, kto do kogo mówi. Utrwalaniu końcówek osobowych służą też trudniejsze formy, które są przedmiotem osobnych ćwiczeń i wchodzi w skład kolejnych zadań. Ważne jest bowiem to, aby systematycznie powracać do najbardziej kłopotliwych form, nie zapominając o nich w dalszych ćwiczeniach, a także stwarzając pole do ich używania w kreowanych sytuacjach komunikacyjnych.

4.5. ZINTEGROWANY ROZWÓJ KOMPETENCJI

Choć prezentowane ćwiczenia mają służyć nauczaniu form czasu przeszłego, to jednak nie ograniczają się jedynie do tego zagadnienia językowego, obejmując i inne tematy gramatyczne, np. wspomnianie dawnych działań

dostarcza okazji, by przypomnieć pary aspektowe czasowników oraz konteksty ich użycia, a utrwalanie form czasownika *pójść* stwarza możliwość powtórzenia składni czasowników ruchu oraz końcówek dopełniacza: *pójść do...* czy biernika: *pójść na..., pójść nad...*. Duży nacisk został też położony na rozwój kompetencji leksykalnej, komunikacyjnej i kulturowej – przypominane są liczne zwroty odnoszące się do życia codziennego, pojawiają się różne formy gatunkowe, a kreowani nadawcy blogów odwołują się do polskich realiów, wspominając swoją studniówkę, wakacje na Mazurach oraz nad Bałtykiem, przeprowadzkę do Warszawy i Krakowa, a także powrót do domu na święta Bożego Narodzenia. Tym samym – zgodnie z tytułem: *Gramatyka z kulturą* – ćwiczenia gramatyczne służą przybliżaniu wybranych elementów polskiej rzeczywistości.

5. ZAKOŃCZENIE

W *Gramatyce z kulturą*. Przez osoby rozdział poświęcony czasowi przeszłemu liczy aż 70 ćwiczeń, co świadczy o złożoności tego zagadnienia i potrzebie jego częstego utrwalania. W procesie nauczania języka polskiego wschodnich Słowian formy czasu przeszłego są bowiem przedmiotem licznych interferencji, których przejawem jest brak wymaganych końcówek osobowych, mylenie rodzajów gramatycznych, pomijanie alternacji samogłoskowych (przy czasownikach zakończonych na *-eć*, *-ąć*) oraz niewłaściwe postaci tematów czasowników nieregularnych (*iść*, *znaleźć*, *jeść*, *wsiąść*).

Dbałości o uwzględnianie różnorodnych czasowników towarzyszy troska o przejrzysty układ ćwiczeń (od prezentacji nauczanych form do wymogu ich tworzenia) oraz podział materiału na poszczególne serie trudniejszych czasowników. Istotne jest także to, by chronić uczących się przed uczuciem znużenia, dbając o wizualną atrakcyjność ćwiczeń, różnorodność ich typów i tematów oraz łącząc naukę gramatyki z rozwijaniem innych kompetencji (leksykalnej, komunikacyjnej oraz kulturowej). Ważny jest również ludyczny wymiar proponowanych ćwiczeń – choć czas przeszły stanowi złożone zagadnienie, to jego nauka może być przyjemna, stając się okazją do prezentowania ciekawych wspomnień oraz tworzenia prostych historii, których osnową są nie tylko słowa, ale i obrazy.

BIBLIOGRAFIA

- Buttler D., Kurkowska H., Satkiewicz H., 1973, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*, Warszawa.
- Dąbrowska A., Dobesz U., Pasieka M., 2010, *Poradnik metodyczny dla nauczycieli języka polskiego jako obcego na Wschodzie*, Warszawa.
- Dunin-Dudkowska A., 2018, *Gatunki wypowiedzi w kontekście glottodydaktycznym*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 25, s. 111–122. <https://doi.org/10.18778/0860-6587.25.10>
- Gębał P.E., Miodunka W.T., 2020, *Dydaktyka i metodyka nauczania języka polskiego jako obcego i drugiego*, Warszawa.
- Górska A., 2015, *Błędy studentów z Ukrainy – zapobieganie i eliminacja w grupach o zróżnicowanych możliwościach (na podstawie doświadczeń Centrum Partnerstwa Wschodniego Uniwersytetu Opolskiego)*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 22, s. 357–370. <https://doi.org/10.18778/0860-6587.22.24>
- Grochala B., 2019, *O kształtowaniu kompetencji genologicznej w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 26, s. 357–370. <https://doi.org/10.18778/0860-6587.26.15>
- Izdębska-Długosz D., 2021, *Błędy gramatyczne w polszczyźnie studentów ukraińskojęzycznych*, Kraków.
- Jasińska A., 2016, *Jak objaśniać gramatykę uczącym się języka polskiego jako obcego*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Ad Didacticam Litterarum Polonarum Et Linguae Polonae Pertinentia”, 7 (223), s. 67–78.
- Kaleta R., 2015, *Glottodydaktyczne błędy analogiczne na przykładzie języka polskiego i języka białoruskiego*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 22, s. 319–335. <https://doi.org/10.18778/0860-6587.22.22>
- Karczmarczuk B., Przechodzka G., 1995, *Różnice strukturalne między językiem polskim i rosyjskim a kształcenie sprawności komunikacyjnej (wybrane zagadnienia)*, w: J. Mazur (red.), *Kształcenie sprawności komunikacyjnej Polaków ze Wschodu*, Lublin, s. 137–146.
- Komorowska H., 1993, *Podstawy metodyki nauczania języków obcych*, Warszawa.
- Krawczuk A., 2006, *Błędy gramatyczne studentów polonistyki lwowskiej spowodowane polsko-ukraińską interferencją*, „Postscriptum”, nr 2 (52), s. 137–153.
- Krawczuk A., Kowalewski J., 2017, *Metodyka wykładania polskiej mowy*, Kijów.
- Lechowicz J., Podsiadły J., 2001, *Ten, ta, to. Ćwiczenia nie tylko gramatyczne dla cudzoziemców*, Łódź.
- Maliszewski B., 2014, *Per errata ad astra – zwalczanie interferencji gramatycznych w procesie nauczania języka polskiego studentów ze Wschodu*, w: M. Dziwisz i in. (red.), *Błąd w literaturze, kulturze i językach narodów słowiańskich*, Lublin, s. 221–230.

- Maliszewski B., 2019, *Ku absencji interferencji – sposoby utrwalania poprawnych form gramatycznych w nauczaniu języka polskiego młodzieży z Ukrainy*, „Roczniki Humanistyczne”, t. LXVII, z. 10, s. 99–112. <https://doi.org/10.18290/rh.2019.67.10-7>
- Maliszewski B., 2021, Gramatyka z kulturą – o współczesnych ścieżkach nauczania gramatyki, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 28, s. 239–253. <https://doi.org/10.18778/0860-6587.28.16>
- Maliszewski B., 2023, *Gramatyka z kulturą. Przez osoby*, opr. graf. K. Wójcik, Lublin, wydanie elektroniczne: https://www.researchgate.net/publication/372196003_Gramatyka_z_kultura_Przez_osoby [09.01.2024].
- Małolepsza M., Szymkiewicz A., 2005, *Hurra!!! Po polsku I*, Kraków.
- Miodek J., 1983, *Rzecz o języku. Szkice o współczesnej polszczyźnie*, Wrocław.
- Przechodzka G., 1993, *Z problematyki interferencji językowej w nauczaniu języka polskiego Polaków ze Wschodu*, w: J. Mazur (red.), *Metodyka kształcenia językowego Polaków ze Wschodu*, Lublin, s. 39–48.
- Sałęga-Bielowicz B., Gałat E., 2020, *Język polski? Chcę i mogę! Część II*, Kraków.
- Stempak I., Stelmach A., Dawidek S., Szymkiewicz A., 2020, *Polski krok po kroku. Podręcznik A1*, Kraków.